

УДК 94(477) 929.52 “1877/1917” “М. Штейнгель”

Ірина Кузьміна,
кандидат історичних наук, науковий співробітник
сектор генеалогічних та геральдичних досліджень,
Інститут історії України НАН України (м. Київ, Україна)
Siashenr@gmail.com

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БАРОНА М. ШТЕЙНГЕЛЯ У II ПОЛОВИНІ XIX — I ПОЛОВИНІ XX ст.: ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ

У статті висвітлено просопографічний портрет одного з маловідомих та раніше недосліджених представників української гілки німецької родини Штейнгелів — Магнуса-Карла-Олександра, більше відомого під ім'ям Максима Васильовича Штейнгеля, який мешкав у Києві з 1877 по 1917 рр. На основі архівних даних та епістолярної спадщини родини Штейнгелів розглянуто діяльність “Металоткацької фабрики Рудольф Мілер і К⁰” та “Російської фабрики металевих полотен”, згодом приєднаної до новоствореного акціонерного товариства Південноросійського машинобудівного заводу, співзасновником і власником яких був Максим Штейнгель. Досліджено діяльність М. Штейнгеля на чолі Максимівського товариства, яке займалося сільським господарством та виробництвом цукру, зокрема, у маєтку “Грушкі” Одеської області, а пізніше — у “Товаристві Юзефовсько-Миколаївського буряково-цукрового і рафінадного заводу”. Визначено роль барона Штейнгеля у розвитку виноробства, розглянуто його внесок у суспільно-політичне життя тогочасного Києва.

Ключові слова: Максим Штейнгель, Федір Штейнгель, маєток “Туйихо”, “Металоткацька фабрика Рудольф Мілер і К⁰”, “Російська фабрика металевих полотен”, “Товариство Юзефовсько-Миколаївського буряково-цукрового і рафінадного заводу”, Максимівське товариство, “Грушкі”.

Iryna Kuzmina,
Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History), Research Fellow,
Subdepartment of genealogical and heraldic research,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Siashenr@gmail.com

BUSINESS AND AGRICULTURAL ACTIVITY OF BARON M. SHTEINHEL IN THE 2ND HALF OF XIX — 1ST HALF OF XX CENTURY: PROSOPOGRAPHIC PORTRAIT

The article depicts a prosopographic portrait of one of the little-known and previously unexplored representatives of the Ukrainian branch of the German family

of the Shteinhels - Magnus-Karl-Alexander more famous under the name of Maxim Vasilyevich Shteinhel who lived in Kiev from 1877 to 1917. On the basis of archival data and the epistolary inheritance of the Shteinhel family, the activity of "The Metallurgical Factory Rudolf Miller and Co" as well as "The Russian Factory of Metal Cloths" was considered, which was subsequently joined to the newly-established joint-stock company of the South Russian Machine-Building Plant (in the Soviet times known as the "Lenin's Blacksmith"), co-founder and owner of which was Maxim Steinhel. The work of M. Shteinhel as the head of the Maximov Society was investigated. Maximov Society was engaged in agriculture and sugar production, in particular, in the "Hrusky" estate of the Odessa region, and later in the "Union of Juzefovsky-Mykolaiv Sugar Beet and Refining Plant", was investigated. The role of Baron Steingel in the development of winemaking was determined. His contribution to the socio-political life of Kyiv at that time is considered.

Key words: *Maxim Shteinhel, Fedir Shteinhel, Tuishko estate, The Metallurgical factory Rudolf Miller and Co, The Russian factory of metal paintings, Society of Juzefovsky-Mykolaiv sugar-beet and refinery plant, Maximov Society, "Hrushki".*

Дослідження життя та діяльності родин, які в тій або іншій мірі були пов'язані з Україною, має важливе значення для детального вивчення історії нашої держави в кожний з її етапів існування. У цьому вимірі нашої уваги заслуговує діяльність одного з малодосліджених представників української гілки німецької родини Штейнгелів — Максима Васильовича Штейнгеля.

Цілісне вивчення цього питання наразі відсутнє в українській історіографії. Можна назвати лише окремі праці, в яких тією або іншою мірою, а часом й епізодично, згадуються факти і події, пов'язані з діяльністю цієї непересічної особистості. Наприклад, О. Друг та Д. Малаков у своїй розвідці висвітлили історію садиби по вул. Ярославів Вал, 3, де з 1877 до 1917 рр. мешкав барон із родиною¹. Ними була зроблена спроба змалювати громадсько-політичну та підприємницьку діяльність самого барона².

В. Ковалинський лише епізодично згадує М. Штейнгеля, зазначаючи, що він був причетний до створення Київського політехнічного інституту³. Першу спробу поколінного розпису родоводу Штейнгелів зробила Т. Пономарьова, в тому числі мимохідь дослідниця згадує про підприємницьку діяльність М. Штейнгеля⁴.

¹ Друг О., Малаков Д. *Особняки Києва*. К., Київ, 2004, 545–551.

² Там само.

³ Ковалинський В. *Меценати Києва*. К., Київ, 1998, 70, 92, 219, 222, 226.

⁴ Пономарьова Т. Поколінний розпис Штейнгелів. *Рівненський обласний краєзнавчий музей. 140 років від дня народження Федора Рудольфовича Штейнгеля. Наукові записки*. VIII (2010), 51.

Зважаючи на зовсім невелику кількість історіографічних досліджень наша розвідка побудована переважно на архівних джерелах, більшість з яких вводиться до наукового обігу вперше. Наприклад, це стосується епістолярної спадщини М. Штейнгеля, яка зберігається в особовому фонді його племінника Федора Штейнгеля в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського⁵. Листи датовані з 22 травня 1893 р. по 11 грудня 1898 р. і представляють собою 38 одиниць зберігання, які разом налічують 112 аркушів. За допомогою цього джерела нам вдалося дослідити повсякденне життя барона, його сільсько-господарську діяльність, зокрема, на чолі Максимівського товариства.

У Державному архіві Київської області зберігається особова справа М. Штейнгеля, яка розкриває питання пов'язані з купівлею, облаштуванням, архітектурою та плануванням будинку та прибудинкової території по вул. Ярославів Вал, 3 у Києві⁶. Проблему страхування будинку за 1910–1920 рр. можна розглянути за допомогою особової справи М.В. Штейнгеля, що зберігається у фонді Київського міського кредитного товариства (1885–1920)⁷.

Державний архів м. Києва містить документи, за допомогою яких можна дослідити підприємницьку діяльність М. Штейнгеля й у металоткацькій галузі⁸. В архіві зберігається документ за допомогою, якого ми можемо прослідкувати діяльність Юзефовсько-Миколаївського буряково-цукрового і рафінадного заводу на етапі його заснування, вивчити організацію роботи на підприємстві, дослідити його активи⁹. Доповнюють інформацію про цукровий бізнес М. Штейнгеля статистичні дані заводу за 1901, 1903 та 1905 рр., які зберігаються у Держархіві Київської області¹⁰. Там само знаходяться відомості, які стосуються Металоткацької фабрики “Рудольф Міллер і К⁰” за 1883 р.¹¹, а також “Російської фабрики металевих полотен” за 1885, 1887, 1889, 1891, 1892, 1894, 1899 рр.¹². До

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. 109. Оп. 1. Спр. 416–453.

⁶ Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. 143. Оп. 1. Спр. 442; Там само. Ф. 163. Оп. 41. Спр. 1725, 1485, 6333; Там само. Оп. 46. Спр. 21.

⁷ Там само. Ф. 100. Оп. 1. Спр. 2783.

⁸ Державний архів м. Києва (Держархів м. Києва). Ф. 163. Оп. 7. Спр. 802; Там само. Оп. 41. Спр. 5761, 6022.

⁹ Там само. Ф. 163. Оп. 6. Спр. 51.

¹⁰ ДАКО. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 2525. Арк. 432–432-зв., 442–442-зв.; Там само. Спр. 2614. Арк. 157–157-зв., 158–158-зв.; Там само. Спр. 2679. Арк. 415, 416–416-зв.

¹¹ Там само. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 1604. Арк. 49–49-зв., 50–50-зв.

¹² Там само. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 1728. Арк. 67–70-зв.; Там само. Спр. 1833. Арк. 359–360-зв.; Спр. 1911. Арк. 96–97-зв.; Там само. Спр. 2041. Арк. 45–46-зв.; Там само. Спр. 2100. Арк. 327–330-зв.; Там само. Спр. 2217. Арк. 29–30-зв.; Там само. Спр. 2448. Арк. 214–214-зв., 215–215-зв., 244–244-зв., 245–245-зв., 305–305-зв., 316–316-зв.

архівних джерел можна віднести працю І. Клінгена “Основи господарства в Сочинському окрузі”, яка за відсутності доступу до російських архівів дозволяє проаналізувати ведення господарства у маєтку “Туїшхо”, зокрема виноробства¹³.

Утім, дані українських архівів та епістолярна спадщина М. Штейнгеля донині не використовувалася комплексно українськими науковцями. Саме на її основі нами зроблена перша спроба змалювати цілісний просопографічний портрет цієї особистості.

Максим Васильович Штейнгель (Магнус-Карл-Олександр) народився 1837 р., імовірно у м. Ревель (Таллінн, Естонія), у родині підпоручика Фрідріха-Вільгельма-Карла Штейнгеля та Пауліни-Амалії-Софії, народженої фон Шиллінг. Із 1877 р. оселився в Києві за адресою Ярославів Вал, 3 (тоді — Велика Підвальна, 5), де проживав із родиною до 1917 р.¹⁴. Цей будинок на Ярославному Валі було побудовано 1858 р. за проектом архітектора Федора Голованова для Сергія Алфер’єва — доктора медицини, ординарного професора-терапевта в університеті св. Володимира¹⁵. Восени 1873 р. С. Алфер’єв заставив свою садибу в товаристві взаємного кредиту¹⁶, а в серпні 1877 р. продав її М. Штейнгелю разом із боргом за будинок, який складав 25 200 руб.¹⁷.

Зберігся опис нерухомого майна, завдяки якому можна скласти уявлення про те, яким був маєток станом на 23 серпня 1877 р., коли було узгоджено його купівлю (купчу було укладено трохи пізніше — 5 вересня 1877 р.). Він представляв собою кам’яний двоповерховий будинок із підвалом, вкритий залізом, який мав довжину 9 сажнів і ширину 22 аршини. На нижньому поверсі було розташовано вхід із вулиці. Таким чином, він був поділений на дві половини по три кімнати в кожній. На верхньому поверсі розташовувалися дубові сходи, шість кімнат та дві передні. В усіх кімнатах, окрім передніх, підлога була вкрита паркетом. У мезоніні знаходилися три кімнати й комірка. Одна з кімнат була обклеєна шпалерами, інші — пофарбовані. У будинку нараховувалося 35 вікон та 31 двері, з яких 27 були дубовими, 4 соснові — в мезоніні. Підлога й вікна були також дубові, виключення становив мезонін. Будинок обігрівався за допомогою 10 печей та каміну з білими кахлями. Стіни кімнат обох поверхів були оздоблені шпалерами, вікна та двері пофарбовані, виклю-

¹³ Клинген И.Н. *Основы хозяйства в Сочинской округе*. СПб. 1897 г. URL: <https://aheku.net/articles/russian/istoriya-adyigov/3366> (дата звернення: 18.10.2019).

¹⁴ Держархів м. Києва. Ф. 143. Оп. 1. Спр. 442. Арк. 6; Там само. Ф. 163. Оп. 6. Спр. 152. Арк. 19-зв.

¹⁵ Там само. Арк. 1; Друг О., Малаков Д. *Вказ. праця*, 545.

¹⁶ Там само, 545.

¹⁷ Держархів м. Києва. Ф. 143. Оп. 1. Спр. 442. Арк. 6.

чення становили лише соснові двері. Загалом будинок було пофарбовано масляною фарбою. Тамбур на колонах зроблено з чавуну¹⁸.

Кам'яна двоповерхова садиба розташовувалася вглибині двору й мала довжину 14 сажнів 2 аршини і ширину 5 сажнів 1 аршин. Вона складалася з 2 стаєнь на 12 стійл, сіновалу, 2 каретних повіток, льодовні, комори. З середини був вхід на другий поверх, де в чотирьох приміщеннях розташовувалися дві кухні та дві кімнати для прислуги. У будинку та службових приміщеннях прокладено водогін, за користування яким визначено платню в сумі 98 руб. на рік¹⁹. Натомість до газопостачання його не було приєднано. Щорічні витрати на утримання садиби становили 740 руб.²⁰

Вільна земля в маєтку була відведена під сад, що мав павільйони та фонтан. Двір було обнесено парканом, ворота виходили на вулицю Велику Підвальну. Загальна площа земельної ділянки складала 788 кв. сажнів. Нерухоме майно було застраховано на суму 31 350 руб.²¹

Новий господар прагнув вдосконалити будинок за своїми потребами. З цією метою влітку 1878 р. Київська міська управа затвердила проект, за яким планувалося добудувати в ньому балкони й кам'яні прибудови, а також кам'яну оранжерею для південних рослин. Будівельні роботи проводилися під керівництвом архітектора Олександра Шіле²².

Як дбайливий господар М. Штейнгель прагнув забезпечити своє життя та майно шляхом страхування будинку. Спочатку він користувався послугами Московського страхового від вогню товариства, а з червня 1910 р. — страхового товариства “Саламандра”²³, яке було засноване в Санкт-Петербурзі 1846 р., але мало представництво в Києві. Станом на 1910 р. воно розпоряджалося основним капіталом на суму 2 млн. руб., а вже у 1918 р. ця сума становила 5 млн. руб.²⁴

Із 1 липня 1913 р. по 1 липня 1914 р. будинок було застраховано на суму 48 600 руб., а вже з 1 липня 1917 по 1 липня 1918 рр. сума виросла до 72 900 руб.²⁵ До, речі, барон М. Штейнгель 1909 р. заснував власне страхове товариство “Дніпро”, а також був членом правління Київського товариства взаємострахування від нещасного випадку²⁶.

¹⁸ Там само. Арк. 1–1-зв.

¹⁹ Там само. Арк. 1-зв.

²⁰ Там само. Ф. 163. Оп. 46. Спр. 21. Арк. 2.

²¹ Там само. Ф. 143. Оп. 1. Спр. 442. Арк. 1, 2.

²² Там само. Ф. 163. Оп. 41. Спр. 1485. Арк. 1; Там само. Спр. 1725. Арк. 1.

²³ Там само. Ф. 100. Оп. 1. Спр. 2783. Арк. 24.

²⁴ Там само. Арк. 3, 52.

²⁵ Там само. Арк. 1, 2.

²⁶ Друг О., Малаков Д. *Вказ. праця*, 549.

У Києві барон проживав разом із дружиною Софією Володимирівною, народженою Каблуковою, з якою одружився 1861 р. Власних дітей подружжя не мало, але до дверей їхнього будинку було підкинута маленького хлопчика. М. Штейнгель називав хлопчика Іваном Піжуновим, тож припускаємо, що таки вдалося визначити родовід дитини, яка залишилася у баронській родині на правах сина. Пізніше батьківство приносило барону надзвичайну радість. Вітаючи своїх племінників Федора та Віру Штейнгелів із народженням сина, він наголошував: “Ми разом із тіткою за Вас радіємо. Хоча у Вас вже був хлопчик, котрий наповнював Ваше життя, але з того часу як у нас завівся маленький Іван, я розумію, яку в молоді роки дає радість, коли з’явиться інший”²⁷.

Про серйозність намірів родини щодо долі хлопчика свідчить лист від 17 березня 1897 р.: “Ваня славний хлопчисько, він тепер кожний ранок водить тітку на прогулянку [...] Не знаю чи повідомив я тобі, що я його всиновив, але поки він Піжунов і правом дворянства не користується. Для досягнення цього можна через рік подати прохання на Височайше ім’я. Дуже важко отримати на це дозвіл”²⁸. Певно, цей дозвіл М. Штейнгель отримав, адже в одній з архівних справ зустрічається довіреність барона на ім’я Івана Максимовича Штейнгеля²⁹.

Незважаючи на те, що барон був досить відомою в Києві людиною, він не любив відвідувати “вище товариство”: “Ти знаєш, як я дивлюся на Київське товариство і чому я в ньому не буваю. Немає там товариства, а якийсь вертел, зачароване коло, в якому всі заплуталися і переплуталися [...]”³⁰. Я ніде не буваю, окрім ділових виїздів і візитів і тому ніяких пліток і дійсних подій не знаю”³¹. Найбільшою цінністю для нього була родина: “Про нас можемо сказати, що ми здорові, милуємося нашим Іваном, живемо ще більш усамітненим життям ніж раніше, і цілком цим задоволені”³².

М. Штейнгель був енергійною та працьовитою людиною. Це вигідно вирізняло його серед тих, хто проводив життя, витрачаючи батьківський спадок: “За моїм, можливо, помилковим поглядом, будь-яка людина, які статки вона не мала, повинна займатися справою. Це — її моральний обов’язок і праця дає людині здоров’я, енергію і бадьорість духу. При цьому на справу не можна дивитися як на проведення часу, а як на обов’язок”³³.

²⁷ ІР НБУВ. Ф. 109. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 1.

²⁸ Там само. Спр. 431. Арк. 5-зв.

²⁹ Держархів м. Києва. Ф. 100. Оп. 1. Спр. 2783. Арк. 62–63-зв.

³⁰ ІР НБУВ. Ф. 109. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 2.

³¹ Там само. Спр. 426. Арк. 7-зв.

³² Там само. Спр. 430. Арк. 7-зв.

³³ Там само. Спр. 426. Арк. 5–5-зв.

1874 р. барон придбав під Туапсе на схилах гори Туїшхо землю, де заснував маєток з однойменною назвою. На 7, а пізніше 12 десятинах розташовувався виноградник, на 16 десятинах — фруктові сади, консервний завод та пасіка³⁴. Маєток був обладнаний фруктосушарками новітнього зразка³⁵. Помічник управляючого навіть запровадив у маєтку свою систему вуликів із вищим гостроверхим дахом із метою надання бджолиній сім'ї більше повітря й уміщення в одному вулику двох роїв³⁶. До 1882 р. М. Штейнгель навіть очолював комітет бджільництва в Київському товаристві дослідників природи при Університеті Св. Володимира³⁷.

Не обходилося без нововведень і в господарстві барона. Наприклад, у будинок вода потрапляла за допомогою керамічного водогону з гірського джерела, проходивши на своєму шляху очистку за допомогою фільтрів. Біля будинку розташовувався чудовий парк³⁸.

Але найбільше уславився “Туїшхо” вирощуванням винограду. Відомо про розведення восьми сортів: *pineau blanc*, *ріслінг* (*Petit Riesling*), *сотерн* (*Semillion*), *трамінер*, *мцване*, *gamnais*, *franc pineau*, *чорний мускат*³⁹. До цієї справи господар залучив також своїх сусідів, які продавали йому свій врожай винограду, утворюючи взаємовигідне співробітництво.

Описуючи процес виготовлення вина у маєтку І. Клінген зазначав: “Прибирання відбувається після настання повної зрілості. Бурхливе бродіння продовжується 6–9 днів. До освітлення вдаються в листопаді і на початку грудня, коли вино спускається в чани ємністю 100–300 відер. Переливання в перший рік робиться не менше чотирьох разів. Для очищення застосовується желатин для білих вин, а для червоних — желатин та яєчний білок. Сусла всього виходить до 2000 відер, за яке плантатори отримують по 2 руб. Київський склад барона Штейнгеля продає трирічні вина від 45 коп. до 85 коп. за пляшку”⁴⁰. Робітники, які працювали на виноградниках, отримували взимку щоденну зарплатню в розмірі 55 коп., а влітку — 1 руб. Насадження виноградників коштувало 1859 руб. із десятини, щорічні витрати складали близько 150 руб. на десятину⁴¹.

³⁴ Друг О., Малаков Д. *Вказ. праця*, 546.

³⁵ Там само.

³⁶ *Вина России. Энциклопедия русского виноделия. Бароны Штейнгели и виноградарство Новокубанска и Туапсе*. URL: http://rusvina.ru/wineopedia/view.php?ELEMENT_ID=757 (дата звернення: 18.10.2019).

³⁷ ІР НБУВ. Ф. VIII. Спр. 3038.

³⁸ *Вина России...*

³⁹ Клінген І.Н. *Указ. соч.*

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

Для реалізації продукції з кавказького господарства барон придбав кілька фірмових крамниць із продажу вин і шампанського⁴², одна з яких розташовувалася в його будинку в Києві на вул. Ярославів Вал, 3. Окрім вина, тут продавався мед та сухофрукти власного виробництва. Виноробна продукція М. Штейнгеля була добре відомою в Російській імперії. У газеті “Киевлянин” від 30 липня 1892 р. було вміщено наступне оголошення: “Погріб кавказьких вин із садів барона М.В. Штейнгеля, в Києві, В. Підвальна № 5. Прейскуранти висилаються безкоштовно. Торгівцям поступки”⁴³. Крім Києва уповноважені дилери продавали вино в двох десятках міст України — від Луцька до Конотопа, а також в Армавірі, Єкатеринодарі, Ставрополі, Ростові-на-Дону, Ризі, Москві, Санкт-Петербурзі.

Але головна діяльність М. Штейнгеля була зосереджена в Україні, де він був співвласником декількох підприємств. 1 червня 1878 р. прусський підданий Еміль-Рудольф Юлійович Міллер заснував у Києві на вул. Жилянській “Міллера метало-ткацьку фабрику”. Станом на 1880 р. вона мала прибуток на суму 25 тис. руб.⁴⁴ 12 січня 1881 р. Р. Міллер та М. Штейнгель уклали у київського нотаріуса П. Скорделі договір про утворення спільної справи з виробництва металоткацьких апаратів для фабрик та переважно металічних машинних ременів⁴⁵. Товариство отримало назву “Металоткацька фабрика Рудольф Міллер і К⁰”. Її основний капітал нараховував 33 800 руб.⁴⁶, а матеріальну базу було створено так: Р. Міллер вкладав у справу свою фабрику з усім її майном — машинами, верстатами, інструментами, приладами, товарами, матеріалами й запасами, а також десятирічним привілеєм, наданим Р. Міллеру Міністерством фінансів 19 листопада 1880 р. на виробництво в Росії металевих машинних ременів. Усе це, згідно з описом, складало 8800 руб. М. Штейнгель вкладав свій капітал у сумі 25 тис. руб. Загальне керівництво здійснювали обидва власники, але безпосередньо відав справами Р. Міллер, який отримував за це гонорар у розмірі 1500 руб. Обидва співзасновники мали право підпису від імені фірми та укладання договорів⁴⁷.

Договір укладався на десять років, починаючи з 1 січня 1881 р. по 1 січня 1891 р., пізніше він міг бути продовжений на наступні п’ять років за згодою сторін⁴⁸. На випадок збитків та зменшення вкладеного капіталу

⁴² Пономарьова Т. *Вказ. праця*, 51.

⁴³ *Киевлянин*. № 209 (30 июля 1892 года), 4.

⁴⁴ Держархів Київської обл. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 1414. Арк. 32, 33.

⁴⁵ Там само. Ф. 163. Оп. 7. Спр. 802. Арк. 2.

⁴⁶ Там само. Арк. 5.

⁴⁷ Там само. Арк. 2-зв., 6, 10.

⁴⁸ Там само. Арк. 6-зв.

на 25% від початкового розміру кожен із них мав право вимагати ліквідувати справу до зазначеного терміну⁴⁹.

Статистичні дані на 1883 р. свідчать, що фабрика складалася з 20 ткацьких верстатів, семи — сучильних, двох — мотовильних, чотирьох — плетених, двох — токарних, двох пресів і ножиць, одного вальця, однієї пили круглої, двох верстатів свердлувальних⁵⁰. Було оброблено 460 пудів мідного дроту та 1 120 — залізного, які переважно закупувалися в Німеччині, Ризі та Варшаві. З них виготовлялися тканини та металічні полотна, а також елеваторні ремені для підливу вугілля й буряків на цукрових заводах, а продавалися вироби на паперові, цукрові, порохіві, винокурні, крохмальні та інші заводи Російської імперії⁵¹.

Роботи на фабриці тривали 279 днів на рік. Працювало тут 50 осіб: 40 чоловіків, шість жінок і чотири хлопчики до 15 років. Вартість виробів разом з акцизом становила 50 тис. руб., удвічі більше в порівнянні з 1880 р., тобто до утворення товариства “Металоткацька фабрика Рудольф Міллер і К⁰”⁵².

Товариство проіснувало з 1881 р. по 1 червня 1884 р. і розпалося з невідомої нам причини. Співвласники поділили капітал і продовжили діяльність нарізно: фабрика Р. Міллера на вул. Жилинській, 24 під назвою “Металоткацька фабрика” та “Російська фабрика металевих полотен” М. Штейнгеля на вул. Кузнечній, 38. Остання почала свою роботу з 1 квітня 1885 р.⁵³.

На новоствореному підприємстві М. Штейнгель призначив відповідальним за господарську й торговельну частину Станіслава Ромішовського. Технічною частиною завідував прусський підданий Даніель Шоллер, який здобув технічну освіту за кордоном. 1887 р. на фабриці працювало 48 робітників, які виконували роботи протягом 275 днів. Із 1 січня 1888 р. планувалося заснування ощадної каси, в яку з рубля, заробленого робітником, повинно було вираховуватися 5 копійок. Училища й лікарні для робітників на підприємстві не було⁵⁴.

Станом на 1887 р. фабрика отримала прибуток на суму 49 250 руб.⁵⁵ Звітуючи про її роботу за цей рік, у статистичних даних зазначалися наступні несприятливі обставини для подібного бізнесу: “[...] курс нашого рубля впав вельми низько, між тим тонкі сорти дроту за необ-

⁴⁹ Там само. Арк. 7.

⁵⁰ ДАКО. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 1604. Арк. 50-зв.

⁵¹ Там само. Арк. 49-зв., 50.

⁵² Там само. Арк. 50–50 зв.; Там само. Спр. 1414. Арк. 33.

⁵³ Там само. Спр. 1728. Арк. 67, 69.

⁵⁴ Там само. Спр. 1833. Арк. 359, 360-зв.

⁵⁵ Там само. Арк. 360.

хідністю доводиться брати за кордоном. При цьому мито на дріт порівняно з митом на ввіз готових товарів невідповідно високе; ця остання обставина не дозволяє нам підняти ціни на тканини через велику конкуренцію з закордонним фабрикантом і повністю вбиває місцеве виробництво”⁵⁶.

1889 р. через відсутність у Російській імперії якісного дроту, необхідного для вироблення металевих рушників, М. Штейнгелю довелося купувати в Німеччині й Ризі мідний дріт вартістю 30 руб. за пуд, залізний — у Ризі та Варшаві, по 5 руб. пуд. Дріт особливих сплавів і тонких сортів у готовому вигляді був лише у Франції. Лише грубі сорти були куплені в Києві в середньому по 3 руб. за пуд⁵⁷. Цей товар був основним у виробництві, адже лише в 1889 р. було перероблено близько 1000 пудів мідного дроту та близько 2800 пудів залізного⁵⁸. З нього було вироблено наступні товари: нескінченні металеві полотна і сита різних номерів — 18 тис. кв. арш.; сита залізні різних номерів — приблизно 22 тис. арш.; елеватори для буранів і вугілля — близько 900 погонних арш.; решітки на забори й різні плетінки — близько 500 кв. арш.; полові настили — приблизно 300 кв. арш., ліжка і матраци — 220 штук⁵⁹.

Відповідаючи на запитання статистичного комітету про те, куди збувалися всі ці товари, управляючий фабрикою С. Ромішовський зазначав: “Нескінченні рушники йдуть виключно на писально-паперові фабрики по всій Росії і частиною у Царство Польське. Тканини для тих же фабрик, цукрових, порохових, винокурних і інших заводів, мукомельних млинів і сільськогосподарських потреб. Елеваторні ремені для цукрових заводів, а решітки для заборів на місці і в різні інші губернії”⁶⁰. Незважаючи на вищеперераховані обставини, підприємство заробило помітно більше в порівнянні з минулими роками — 75 600 руб.⁶¹.

Щодо оплати праці ситуація складалася так: у звіті за 1891 р. зарплата робітників зазначена поденно. Цього року тут працювало 42 робітники (28 чоловіків та 14 жінок). Робочий день тривав 10 годин. Чоловіки отримували від 50 коп. до 1,75 руб., жінки — 50 коп.⁶² Натомість 1894 р. розмір заробітної плати подається вже за місяць. Майстер отримував від 25 до 60 руб., майстриня — від 12 до 25 руб., дорослий робітник — від 8 до 18 руб., малолітній — від 3 до 8 руб. і доросла робітниця — від 8 до

⁵⁶ Там само. Арк. 360-зв.

⁵⁷ Там само. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 1911. Арк. 96; Спр. 2100. Арк. 329-зв.

⁵⁸ Там само. Спр. 1911. Арк. 96-зв.

⁵⁹ Там само. Арк. 97.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само.

⁶² Там само. Спр. 2041. Арк. 46-зв.

12 руб. У виробництві було задіяно 54 робітники: 28 майстрів, 14 майстринь, 9 робітників обох статей та 3 малолітні хлопчики віком до 15 років⁶³.

Незважаючи на певні успіхи існували й перепони: велике мито на дріт при меншому миті на готові товари, що супроводжувалося застоєм у писально-паперовій промисловості, постійна боротьба із закордонним постачальником нескінченних полотен не давали можливості розвивати потужності виробництва. Можливо, саме ці причини слугували приводом до приєднання фабрики М. Штейнгеля 1896 р. до новоствореного Акціонерного товариства Південноросійського машинобудівного заводу (у радянські часи відомого під назвою “Ленінська кузня”). Про це М. Штейнгель так писав у листі до Ф. Штейнгеля 14 серпня 1896 р.: “Короткі свята, які був у Києві, я був сильно зайнятий [...] влаштуванням Акціонерного товариства Південноросійського машинобудівного заводу, де я голова правління і тепер будуємо на Жилянській вулиці великий завод [...] майже на мільйон рублів маємо замовлень”⁶⁴. М. Кальницький пише, що в Києві цей завод тривалий час називали “заводом Штейнгеля”⁶⁵.

За свою сумлінну діяльність барон отримував визнання та нагороди. Наприклад, у листі за 14 серпня 1896 р., знаходимо таку інформацію: “Я отримав приватне свідчення, що експерти присудили мені: за фабричні вироби велику золоту медаль, — а за вино чи золоту медаль, — чи срібну і за виробництво на Кавказі орден Володимира на шию. Государ імператор дуже цікавився моєю фабрикою [...] Детально розпитував уповноважених, котрих Вітте йому представляв як Київське виробництво барона Штейнгеля”⁶⁶.

25 квітня 1899 р. на вулиці Кузнечній, 50 на основі фабрики металоткацьких виробів М. Штейнгеля, було створено Акціонерне товариство дротово-цвяхового механічного заводу, де він став директором-розпорядником⁶⁷. Виробництвом завідував австрійський підданий Йосип Купка. Тут працювало 85 робітників, які отримували поденну зарплату: чоловіки — 1 руб., а жінки — 50 коп. Роботи тривала 180 днів на рік, і було вироблено продукції на суму 105 тис. руб.⁶⁸ Будівля під фабрикою також належала М. Штейнгелю. Відомо, що барон подавав клопотання про

⁶³ Там само. Спр. 2217. Арк. 30-зв.

⁶⁴ ІР НБУВ. Ф. 109. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 1-зв.-2.

⁶⁵ Кальницький М. Бароны-бизнесмены. *Интересный Киев*. URL: <https://www.interesniy.kiev.ua/baronyi-biznesmenyi/> (дата звернення: 18.10.2019).

⁶⁶ ІР НБУВ. Ф. 109. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 4.

⁶⁷ Машкін О.М. Російське дворянство іноземного походження в промисловості України другої половини XIX –початку XX ст. *Український історичний журнал*. № 2 (1998), 87.

⁶⁸ ДАКО. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 2448. Арк. 244.

“будівництво відділу для витягування дроту і вироблення цвяхів із механічним відділенням для влаштування різних верстатів при фабриці металевих полотен”. Дозвіл він отримав, і за роботу по влаштуванню означених установ взявся технік Андрій Краус⁶⁹. Цього ж року “Російська фабрика металевих полотен” також розташовується на вулиці Кузнечній, 50 замість 38 номера на цій вулиці, де вона знаходилася з моменту її заснування. При фабриці в цей період діє відділ перетяжки мідного дроту для власних потреб, який не було зазначено у минулих статистичних звітах⁷⁰.

М. Штейнгель займався також сільським господарством та цукровим виробництвом. 1893 р. він заснував Максимівське товариство, яке станом на 30 січня 1898 р. складалося з 1129 паїв⁷¹. З епістолярію дізнаємося, що це була переважно родинна справа. Паї були поділені між дядьком та племінниками: Сергієм, Іваном, Федором та Володимиром, а також іншими акціонерами, які не входили до родини Штейнгелів. Кожний пайщик вносив у справу кошти в сумі 56 тис. руб. Стартовий капітал складав 390 тис. руб.⁷². У Одеській області товариству належав маєток “Грушкі”, що складався з 5 тис. дес. посівів. Вирощувалися наступні сільськогосподарські культури: буряк, пшениця, ярові, рапс, конюшина, овес, ячмінь, кукурудза, просо. Пшеницю та ярові на продаж, інші — на прогодування худоби. Товариству належав великий цукровий завод, який, за словами М. Штейнгеля, для обороту потребував за приблизними підрахунками від 800 тис. руб. до 1 млн. руб. Вкладеної в справу суми було недостатньо, і барон покривав її недостачу за рахунок власних коштів, а також кредитів у банках⁷³.

М. Штейнгель особисто займався цукровим заводом у Грушках і протягом багатьох років постійно звітував Ф. Штейнгелю про результати роботи, як от 31 липня 1893 р.: “У Грушках врожай на ярові та на буряк величезний, але прибирання дуже обтяжливе і дороге, так як хліб лежить, частину, тобто біля 600 десятин ячменю і вівса мали надію прибрати снопов’язалками, але в четвер силова злива остаточно поклала хліб так що доведеться прибирати й це руками. Працювали щоденно до 3000 чоловік і на початку наступного тижня прибирання хліба буде завершено. Рапс [...] знову родить.”⁷⁴. Дивлячись на кількість робітників, можна прийти до висновку, що виробництво хліба було досить великим.

⁶⁹ Держархів м. Києва. Ф. 163. Оп. 41. Спр. 5761. Арк. 2, 3а.

⁷⁰ ДАКО. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 2448. Арк. 305.

⁷¹ ІР НБУВ. Ф. 109. Оп. 1. Спр. 437. Арк. 3.

⁷² Там само. Спр. 431. Арк. 2.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само. Спр. 421. Арк. 2 зв.–3.

Восени 1893 р. М. Штейнгель отримав такий врожай: 300 тис. пудів різного зерна, близько 80 тис. пудів цукру. Щоденно до нього додавалося ще до 3 тис. пудів⁷⁵.

Наприкінці жовтня 1896 р. барон пише про отриманий врожай та його реалізацію наступне: “На пшеницю врожай середній 96 пуд. із дес. Біля половини врожаю, 36 тис. пуд. я продав в Одесі по 1 руб. за пуд. Друга половина ще лежить в Одесі. Ціну нам дають 95 коп., але я маю надію, що ціна знову підніметься і іншу кількість продаж не дешевше”⁷⁶. Однак на буряк та ярові хліби був неврожай через посуху та засилля жуків і бліх. Станом на грудень вдалося продати в загальній кількості 50 тис. пудів пшениці по 1 руб. в Одесі, залишок у 20 пудів планувалося продати в Херсонську губернію⁷⁷. Усі ці скрупульозні статистичні дані говорять про те, що барон відповідально ставився до своїх обов’язків і щорічно звітував перед акціонерами про стан справ у господарстві.

Навесні 1897 р. М. Штейнгель змушений був заявити про збитки на суму 38 тис. рублів. Управляючий Корсак, який входив до складу членів правління товариства, безвідповідально ставився до своєї роботи: мало часу приділяв сільському господарству, адже звик хазяйнувати в місцевості з більш вологим кліматом та на іншому ґрунті⁷⁸. Тривалі переговори між ним і М. Штейнгелем не дали жодних результатів. Корсак у листопаді 1897 р. вийшов зі складу членів правління, а розпорядження господарством взяв на себе безпосередньо барон, який і до цього часу приділяв цій справі велику увагу⁷⁹. Він вніс багато змін у ведення господарства, замінив деякі непридатні для південного клімату культури. До Грушок була проведена вузькоколійна залізниця, яка розташовувалася на відстані 150 сажнів від заводу. Це надало додаткові зручності при транспортуванні цукру та хліба⁸⁰. Але незважаючи на всі нововведення, врожай 1897 р. видався збитковим⁸¹. Для порівняння наведемо деякі цифри. Так, якщо 1895 р. вдалося продати 130 тис. пудів пшениці, 1896 р. — 76 тис. пудів, то 1897 р. — лише 7 тис. пудів⁸².

Іншою неприємністю було те, що племінники Іван та Сергій після смерті батька свою долю у спадку швидко витратили і потребуючи нових коштів прийняли рішення про продаж своєї частки паїв Максимівського товариства. М. Штейнгель вважав такий розвиток подій вкрай неба-

⁷⁵ Там само. Спр. 426. Арк. 7.

⁷⁶ Там само. Спр. 429. Арк. 3.

⁷⁷ Там само. Спр. 430. Арк. 7–7-зв.

⁷⁸ Там само. Спр. 431. Арк. 3–3-зв.

⁷⁹ Там само. Спр. 435. Арк. 1-зв.

⁸⁰ Там само. Арк. 3-зв.

⁸¹ Там само. Спр. 432. Арк. 2.

⁸² Там само. Спр. 435. Арк. 3.

жаним. Прагнучи зберегти акції в руках родини він писав Ф. Штейнгелю у березні 1897 р. наступне: “Тому я не можу допустити, щоб сторонні особи придбали частину паїв, можливо навіть будуть мати більшість. Тоді я не зможу дати в справу такі великі суми з власних коштів чи дати такий кредит своїм підписом у банках. Якщо брати вже підуть продавати свої акції, і я не зможу звільнити навіть у справу мої гроші для купівлі цих паїв, то немає що робити, доведеться вже продати все”⁸³.

Ф. Штейнгель, який теж входив до Максимівського товариства, у листі до дядька нарікав на те, що їхня справа не дає прибутків. Проте М. Штейнгель був протилежної думки: “На свій лад отриманий гарний дивіденд, але він не потрапив до рук, а прийшов у вигляді малого капіталу, внесеного у справу [...]. Тобто у кожного з нас на місце 65 тисяч, внесених на початку у справу, утворилося 100 тис. руб. Отже, в 4 роки прибуло на кожного по 35 тис. руб. і видано було один раз дивіденд 6 500 руб. Отже за 4 роки отримано прибутку 41 500 руб. на кожній 65 тис. руб. тобто майже 16% на рік. При цьому тільки один рік був порядний врожай при низьких цінах на хліб і при дорожнечі збирання”⁸⁴.

Є дані, що в червні 1898 р. планувалася закладка в Козятині нового цукрового заводу⁸⁵. Невідомо, чи цей завод входив до Максимівського товариства, чи це була нова справа барона.

Опрацьовані нами джерела не дають можливості з’ясувати, як склалася подальша доля Максимівського товариства. Останній лист М. Штейнгеля датований 11 грудня 1898 р. Іван та Сергій Штейнгелі таки виставили свої паї на продаж, і барон побоювався, що вони потраплять до чужих рук. Водночас остаточно збанкрутілий Корсак виставив свою частку на біржі. М. Штейнгель не мав можливості викупити всі акції й тому навіть запропонував маклеру знайти покупців на свої та Ф. Штейнгеля паї за ціною 1000 руб. за пай⁸⁶.

Зміни, внесені М. Штейнгелем у сільськогосподарські справи поступово дали свої результати. Врожай пшениці 1898 р. був вдалим і становив у середньому по всіх фермах 120 пудів із дес. Були навіть такі десятини, з яких вдалося отримати 215 пудів⁸⁷. Можемо лише припустити, що паї Максимівського товариства таки були продані бароном, а гроші вкладені в іншу справу. Вже 1899 р. документи Київської міської управи фіксують його участь у створенні нового цукрового заводу.

⁸³ Там само. Спр. 431. Арк. 2–2-зв.

⁸⁴ Там само. Арк. 2-зв.

⁸⁵ Там само. Спр. 443. Арк. 1.

⁸⁶ Там само. Спр. 437. Арк. 3.

⁸⁷ Там само. Спр. 444. Арк. 2-зв.

8 січня 1899 р. у Царському Селі було розглянуто й затверджено статут, згідно з яким камер-юнкеру Миколі Безак, землевласнику Олександрю Пото й барону Максиму Штейнгелю дозволено заснувати “Товариство Юзефовсько-Миколаївського буряково-цукрового і рафінадного заводу”. Підприємство розташовувалося в маєтку вдови генерал-лейтенанта Марії Безак та її нащадків у Юзефівці Бердичевського повіту Київської губернії (нині Йосипівка Вінницької області). Планувалося також влаштування подібних заводів в інших містах⁸⁸. Основний капітал складав 550 тис. руб., поділених на 550 іменних паїв, по 1 тис. руб. кожний. Цю суму, за виключенням паїв, виданих за набуте товариством майно, можна було вносити таким чином: 600 руб. за пай протягом 6 місяців, інші 400 руб. не пізніше двох років із дня відкриття. Кількість паїв ділилася між співзасновниками та особами, яких вони запрошували до участі за спільною згодою інших власників⁸⁹.

Перше загальне засідання власників відбулося в Києві на вулиці Великій Володимирській, 46 у будинку О. Пото 4 квітня 1899 р. У ньому взяли участь особисто та за дорученням 550 пайовиків. Найбільша кількість паїв належала родині Безак: Микола мав 96, Федір — 96 паїв і за довіреністю від Олександри Безак — ще 96 паїв, натомість О. Пото розпоряджався 40 паями: 20 — особисто, 5 — по довіреності від Віри Тарновської і 15 — від Віри Пото. М. Штейнгелю належало 50 паїв: 25 власних і 25 за дорученням від дружини Софії Штейнгель. На засіданні присутні одногосно обрали барона головою зборів⁹⁰. Зібрання було важливим, адже вирішувалися питання організації господарства та будівництва заводу, від яких залежала подальша доля виробництва. Уповноважений засновник барон М. Штейнгель виступив з доповіддю про стан справ товариства. Зокрема, він повідомив про наступне: 1) укладено контракт із буряковими плантаторами на 1068 дес. за ціною від 1 руб. 30 коп. до 1 руб. 40 коп. за берковець із доставкою на завод. На цю справу було видано авансом 1 913 руб.; 2) укладено договори з різними особами щодо поставки машин і апаратів, необхідних для зведення будівель і для здійснення інших робіт; 3) закінчено роботи по влаштуванню греблі, дамби з мостом через ставок; 4) закінчено будівництво головного корпусу й розпочато влаштування у ньому машин і апаратів, а також парових котлів; 5) розпочато будівництво бурякового й цукрового магазинів, а також закінчено будівництво майстерні заводу; 6) житлові

⁸⁸ Держархів м. Києва. Ф. 163. Оп. 6. Спр. 51. Арк. 2–2-зв.

⁸⁹ Там само. Арк. 2-зв.

⁹⁰ Там само. Арк. 20.

будівлі й казарми для службовців частково закінчені та зайняті за призначенням⁹¹.

Відкриття заводу планувалося на вересень 1899 р. Потужність була розрахована на 1500 берковців 12-ти пудових добового виробництва з тим, щоб пізніше при незначному додаванні машин можна було довести його до 2000 берковців на добу. При заводі поки не було здійснено будівництво рафінадного відділу, М. Штейнгель пояснював це тим, що треба спочатку виявити, чи буде вигідним подібне виробництво⁹².

Окрім вирішення господарських та фінансових питань, за закритими записками було обрано також правління товариства: Г. Соравській (82 голоси), О. Пото (76 голосів) та М. Штейнгель (74 голоси). Останній одногосно став Головою правління і директором-розпорядником. За свою роботу він отримував 10% від чистого прибутку, плюс відраховувалося 5% із того ж прибутку, а також надавалося 100 руб. на місяць чи 1 тис. руб. на рік для покриття пов'язаних із посадою витрат⁹³. Товариство засновувалося на невизначений термін і підлягало закриттю в разі згоди пайовиків на загальних зборах⁹⁴. Правління планувало збиратися не рідше одного разу на місяць. Для цього М. Штейнгель спеціально відвів три кімнати нижнього поверху свого будинку на вул. Ярославів Вал, 3, за що отримував щорічно 500 руб. прибутку⁹⁵.

Збереглися звіти Юзефовсько-Миколаївського заводу за 1901, 1902 та 1905 рр. За цими відомостями, директором підприємства всі ці роки був Фелікс Богатко — російський підданий, який отримав технічну освіту у Віденському політехнічному інституті. Завод знаходився в кам'яній будівлі, яка була застрахована в товаристві “Саламандра” на суму 515 470 руб. Його промислова потужність становила 8 парових машин та 5 парових котлів.

Розглянемо на прикладі таблиці розвиток продуктивних сил на підприємстві⁹⁶:

Рік	Обсяг перероблених буряків	Обсяг виробленого білого цукру	Обсяг виробленого жовтого цукру
1901 р.	1371 тис. пудів на суму 157 тис. руб.	138 тис. пудів на суму 324 тис. руб.	11 тис. пудів на суму 17 тис. руб.
1903 р.	1242 тис. пудів на суму 173 тис. руб.	204 тис. пудів на суму 331 тис. руб.	8 тис. пудів на суму 13 тис. руб.

⁹¹ Держархів м. Києва. Ф. 163. Оп. 6. Спр. 51. Арк. 20-зв.

⁹² Там само.

⁹³ Там само. Арк. 21-зв.

⁹⁴ Там само. Арк. 16-зв.

⁹⁵ Там само. Ф. 100. Оп. 1. Арк. 21.

⁹⁶ ДАКО. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 2525; Там само. Спр. 2614; Там само. Спр. 2679.

Рік	Обсяг перероблених буряків	Обсяг виробленого білого цукру	Обсяг виробленого жовтого цукру
1905 р.	1786 тис. пудів на суму 218 тис. руб.	167 тис. пудів на суму 392 тис. руб.	13 тис. пудів на суму 23 тис. руб.

На жаль, ми не володіємо більш широкою статистикою по роках, але з таблиці видно, що фабрика працювала доволі прибутково: виробництво цукру в порівнянні з 1901 р. виросло в рази, хоча ця динаміка не була сталою. Натомість виробництво жовтого цукру зростало з року в рік повільно. Збувався цукор в основному на внутрішньому ринку, а відходи використовувалися переважно місцевим населенням на прогонування худоби.

Оскільки виробництво цукру все-таки показувало тенденцію до збільшення, зростала й кількість робітників. Якщо 1901 р. було задіяно 210 робітників, із них 180 чоловіків та 30 жінок, то 1905 р. працювало 308 робітників — 270 чоловіків та 38 жінок. Робочий день на заводі тривав 12 год. Зарплата становила 15 руб. на місяць. 1901 р. роботи на заводі виконувалися 77 днів на рік, 1905 р. — 83 дні⁹⁷.

Станом на 1913 р. цукровий завод виробляв 400 тис. пудів цукру на рік, що дорівнювало середнім показникам для подібних підприємств. На підприємстві були створені всі необхідні умови для робітників: побудовані казенні будинки та лікарня⁹⁸. Для робітників діяла система страхування⁹⁹.

Максим Штейнгель, як і деякі інші представники роду, зокрема його старший брат Рудольф та племінник Федір, займався благодійництвом. Відомо, що він був поціновувачем музичного мистецтва, допомагав субсидіями Київському відділенню Імператорського музичного товариства, деякий час навіть входив до числа його директорів. Із 1887 р. був членом дирекції Київського політехнічного інституту та пожертвував на його будівництво 3 тис. руб.¹⁰⁰ Барон також був віце-головою київського відділення Піклування про сліпих, що знаходилося на вул. Інститутській, 29¹⁰¹.

Займався М. Штейнгель і громадською діяльністю. З 1887 до 1898 рр. він обіймав посаду гласного міської думи, а також разом із М. Гессе та

⁹⁷ Там само. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 2525. Арк. 442-зв. Там само. Спр. 2679. Арк. 416-зв.

⁹⁸ Кальницький М. *Бароны-бизнесмены...*

⁹⁹ ДАКО. Ф. 804. Оп. 1. Спр. 2614. Арк. 157.

¹⁰⁰ Ковалинський В. *Вказ. праця*, 219, 222.

¹⁰¹ Памятная книжка Киевской губернии с приложением адрес-календаря губернии 33-й год издание на 1915 г. Торговый дом Я.П. Сенкульский, 51–52; Звід пам'яток історії та культури України. Енциклопедичне видання у 28 томах. Гол. ред. В. Смолій. К., 2004, Кн. I, Ч. II: М–С, 51.

М. Філіпповим був членом правління Київської контори Земельного банку¹⁰². Був почесним мировим суддею в Чорноморській губернії¹⁰³. Його прізвище значилося серед членів Київського біржового комітету, авторитет якого, за словами М. Кальницького, “вражав навіть високопосадовців”. Київські біржовики подавали в уряд записки, в яких викладали свої погляди на розпорядження, що стосувалися місцевої торгівлі: розмірів акцизу на цукор, впорядкування тарифів на перевезення, розмірів кредиту тощо¹⁰⁴.

М. Штейнгель був небайдужий до нововведень, які могли поліпшити життя Києва. Як голова каналізаційної комісії він наполягав, що сплату за каналізацію треба ввести не 1896 р., як передбачалося Міською думою, а двома роками раніше¹⁰⁵. Якщо б до цього рішення не прислухалися, він готовий був навіть до судового процесу. М. Штейнгель пропонував практичні заходи для вирішення проблеми з проведенням каналізації та вніс певні уточнення до правил користування нею¹⁰⁶.

Подальшу долю родини можна встановити за документами Держархіву м. Києва. У справі Київської міської управи збереглися відомості домовласників про прибутки на вулиці Великій Підвальній, 3 за період із 9 січня по 1 листопада 1918 р. Пояснюючи причини несвоєчасної подачі заяви у фінансовий відділ міської управи, М. Штейнгель писав, що 30 червня 1917 р. разом із родиною змушений був виїхати на Кавказ, тому займав будинок означеного року лише шість місяців. Далі він зазначав, що не зміг повернутися до Києва через воєнні дії, а також відсутність поштового та телеграфного сполучення¹⁰⁷.

1917 р. кімнати будинку здавалися в найм. Із 1 січня по 15 вересня 1917 р. дві кімнати квартирно-військовим відділом Київської міської управи були відведені військовим. Вони мали комфортні умови проживання, адже в будинку був водогін, каналізація, ванна, власне електричне освітлення. Натомість дім здавався без опалення, але був повністю умебльований власником¹⁰⁸.

¹⁰² Друг О., Малаков Д. *Вказ. праця*, 549.

¹⁰³ Кавказский календарь на 1901 год. Тифлис, 1900, 223.

¹⁰⁴ Кальницкий М. *Бизнес и бизнесмены*. К., Варто, 2011, 27.

¹⁰⁵ Карамаш С., Кобзар В. Нові архівні джерела про зведення в Києві першої централізованої каналізації. *Краєзнавство*. № 3–4 (2014), 12.

¹⁰⁶ До 120-річчя Київської каналізації (нові архівні джерела щодо створення нормативної бази зведення в Києві першої централізованої каналізації). URL: <http://polypipe.info/contacts/61-uncategorised/1269-do-120-richchya-kijivskoj-kanalizatsiji-novi-arkhivni-dzherela-shchodo-stvorennja-normativnoji-bazi-zvedennja-v-kievi-pershoji-tsentralizovanoji-kanalizatsiji> (дата звернення: 18.10.2019).

¹⁰⁷ Держархів м. Києва. Ф. 163. Оп. 6. Спр. 152. Арк. 19–19-зв.

¹⁰⁸ Там само. Арк. 18, 19-зв.

Із 9 липня по 20 грудня 1917 р. шість кімнат займала бухгалтерія будівничих загонів Всеросійського союзу міст. Кімнати цієї частини будинку здавалися також без опалення, каналізації, освітлення та умеблювання. Власник отримував за них 425 руб.¹⁰⁹ Підвал і магазин були здані Якубу Керболаю та Абдул Алі-огли умебльованими з освітленням та водогоном за усним договором із платнею 1500 руб.¹¹⁰

Із жовтня по 20 грудня вже чотири кімнати були знову зайняті військовими. А 20 грудня 1917 р. будинок було реквізовано військовою владою внаслідок чотирнадцятимісячної відсутності власника, і процес цей тривав до 9 липня 1918 р.¹¹¹ Незважаючи на це, певний час будинок ще належав барону¹¹². Про це свідчить і останній страховий поліс, що був оформлений у Київському товаристві “Саламандра” на суму 291 600 руб., який датується 1/14 липня 1919 р. — 1 липня 1920 р.¹¹³

Помер М. Штейнгель 21 лютого 1921 р., ймовірно далеко від України

Отже, у даній розвідці нами було розкрито просопографічний портрет барона Максима Васильовича Штейнгеля, який мешкав у Києві з 1877 по 1917 рр. За цей час, крім активного суспільно-політичного життя, він встиг проявити себе у сільськогосподарській галузі, яка у його житті була репрезентована Максимівським товариством, яке володіло маєтком “Грушкі” у сучасній Одеській області та цукровим заводом. Поряд із цим барон був співзасновником Товариства Юзефовсько-Миколаївського буряково-цукрового і рафінадного заводу. У історію промисловості Києва він увійшов як співвласник та власник металоткацької фабрики. Пізніше, фабрика М. Штейнгеля під назвою “Російська фабрика металевих полотен” була приєднана до “Акціонерного товариства Південноросійського машинобудівного заводу”, який був відомий у радянський час під назвою “Ленінська кузня”. Крім цих здобутків, барон відомий як засновник виноградарства — нової галузі господарства Туапсинського району.

Таким чином, наша розвідка покликана повернути з забуття життя та діяльність одного з маловідомих представників родини Штейнгелів в Україні — М. Штейнгеля. На основі матеріалів українських архівів нами

¹⁰⁹ Там само. Арк. 18, 19-зв., 20.

¹¹⁰ Там само. Арк. 18.

¹¹¹ Там само. Арк. 20.

¹¹² Досліджуючи долю маєтку барона Максима Штейнгеля, О. Друг та Д. Малаков у своїй праці “Особняки Києва” зазначають, що з 1921 по 1923 рр. у будинку розміщувався кабінет голови Особливої повітової Опродкомісії і заготівельний відділ. Із 1923 по 1938 рр. тут розташовувалося консульство Німеччини, із 1938 р. — будинок письменників та редакція “Літературної газети”, пізніше — “Літературної України”, 1974 р. — добровільне товариство любителів книги УРСР. Зараз у будинку знаходиться резиденція посла Індії.

¹¹³ Там само. Ф. 100. Оп. 1. Спр. 2783. Арк. 46.

було складено проспорографічний портрет цієї особистості, основна увага була звернута на київський період його життя. Але наразі більшої уваги потребує вивчення діяльності барона у маєтку ‘Туїшхо’, яке можна дослідити лише на основі російських архівних джерел, які наразі нам недоступні. Ця робота ще чекає на свого дослідника.

REFERENCES

1. Vina Rossii. Jenciklopedija russkogo vinodelija. Barony Shtejngeli i vinogradarstvo Novokubanska i Tuapse. Retrieved from: http://rusvina.ru/wineopedia/view.php?ELEMENT_ID=757. [in Russian].
2. Do 120-richehia Kyivs'koi kanalizatsii (novi arkhivni dzherela schodo stvorennia normatyvnoi bazy zvedennia v Kyievi pershoi tsentralizovanoi kanalizatsii). Retrieved from: <http://polypipe.info/contacts/61-uncategorised/1269-do-120-richchya-kijivskoji-kanalizatsiji-novi-arkhivni-dzherela-shchodo-stvorennia-normativnoji-bazi-zvedennia-v-kievi-pershoi-tsentralizovanoji-kanalizatsiji> [in Ukrainian].
3. Druh, O., Malakov, D. (2004). *Osobniaky Kyieva*. Kyiv: Kyj. [in Ukrainian].
4. V. Smolij, (Ed.). (2004) *Zvid pam'iatok istorii ta kul'tury Ukrainy. Entsyklopedychne vydannia u 28 tomakh*. Kyiv: Holovna redaktsiia Zvodu pam'iatok istorii ta kul'tury pry vydavnytstvi ‘‘Ukrains'ka entsyklopediia im. M.P.Bazhana’’. [in Ukrainian].
5. Kal'nickij M. Barony-biznesmeny. *Interesnyj Kiev*. Retrieved from: <https://www.interesnyj.kiev.ua/barony-biznesmenyi/> [in Russian].
6. Kal'nickij, M. (2011). *Biznes i biznesmeny*. Kyiv: Varto, Serija «Kievskie miniatjury» [in Russian].
7. Karamash, S. & Kobzar, V. (2014) Novi arkhivni dzherela pro zvedennia v Kyievi pershoi tsentralizovanoi kanalizatsii. *Kraieznavstvo*, 3–4, 11–15. [in Ukrainian].
8. Kovalyns'kyj, V. (1998). *Metsenaty Kyieva*. Kyiv:Kyj. [in Ukrainian].
9. Mashkin, O.M. (1998) Rosijs'ke dvorianstvo inozemnoho pokhodzhennia v promyslovosti Ukrainy druhoi polovyny XIX — pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. — *Ukrainian Historical Journal*, 2, 83–91. [in Ukrainian].
10. Pervye rossijskie vina na Kavkaze. Retrieved from: <http://www.materidouska.eu/clanky/vina.pdf>. [in Russian].
11. Ponomar'ova, T. (2010) Pokolinnyj rozpys Shtejnheliv. *Rivnens'kyj oblasnyj kraieznavchyj muzej. 140 rokiv vid dnia narodzhennia Fedora Rudol'fovycha Shtejnhelia*. *Naukovi zapysky*. VIII, 49–52. [in Ukrainian].